

К.е.н. **Воронянська О.В.**

Таврійський державний агротехнологічний університет

ВИРОБНИЦТВО ЗЕРНА В МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Розглядається сучасний стан виробництва рослинницької продукції, в тому числі зерна, в підприємствах малих форм організації виробництва, порівнюються результати виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств всіх категорій та малих підприємств при виробництві окремих видів продукції в Запорізькій області.

Ключові слова. Мали підприємства, фермерські господарства, господарства населення, ефективність виробництва, рослинництво, зерно.

I. Вступ. Аграрна реформа сприяла не тільки створенню сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, вона відродила таку форму в аграрному секторі економіки як фермерські господарства та господарства населення, причому, на новому якісному рівні. Саме такі господарства спромоглися взяти на себе значну частку обов'язків щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, і в, першу чергу, продовольчим і фуражним зерном. Дискусії щодо найбільш прийнятної форми господарювання на селі тривають. Місце і роль малих форм господарювання вивчали такі вчені-економісти як М.Я.Дем'яненко, П.М.Макаренко, В.Я.Месель-Веселяк, Т.О.Осташко та ін. Проте, наскільки перспективною є така форма господарювання в сільському господарстві, яке майбутнє чекає сучасні малі підприємства в різних регіонах України, та на виробництві яких видів продукції їм зосередитися, потребує більш глибокого вивчення.

II. Постановка завдання. Провести аналіз сучасного стану виробництва зерна в фермерських господарствах Запорізької області, забезпеченості їх фінансовими ресурсами та зробити узагальнюючі висновки та визначити найближчі перспективи їх розвитку. Використані статистико-економічні методи

© Воронянська О.В., 2008

дослідження.

III. Результати. Малим підприємством (за Господарським кодексом України від 16.01.2003 р. № 436-IV зі змінами та доповненнями) вважається юридична особа, що є суб'єктом підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми власності. Є певні обмеження щодо кількості працюючих та обсягів валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг). Так, кількість працюючих за звітний період повинна становити не більше 50 осіб, а обсяг валового доходу не більше 500 тис. євро за середньорічним курсом Національного банку України. Тобто, до малих підприємств в сільському господарстві можна віднести фермерські господарства, господарства населення та інші малі підприємства, що відповідають вище переліченим умовам. За роки незалежності України відбулися певні зміни в структурі реалізованої продукції. У 2003 році 2/3 валової продукції сільського господарства вироблено господарствами населення, 34% – великими сільськогосподарськими підприємствами і тільки 3,5% – фермерськими господарствами. [1]

Кількість малих підприємств Запорізької області на початок 2007 року за даними Головного управління статистики складає 539 одиниць, фермерських господарств – 2328 одиниць. Точних даних про кількість господарств населення Головне управління статистики області не наводить. Проте, внесок таких підприємств в загальні показники роботи галузі значні. Так обсяги валової продукції в цілому по області у 2000 році склали 2893,6 млн. грн. в порівняльних цінах 2005 року. Частка господарств населення складала 55,5%, фермерських господарств – 2,7%, інших малих підприємств – 2,4%. У 2006 році обсяги валової продукції склали 3805 млн. грн. Участь кожної категорії підприємств – 51,9%, 6,8%, 6,2% відповідно. Таким чином, сумісний вклад підприємств малих форм господарювання в результати виробничої діяльності аграрного сектору економіки області зріс за шість років на 4,3% [2].

Господарства населення виявились більш динамічними в порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами. Порівнюючи результати виробничої дія-

льності таких підприємств за період 1990-2006 роки, бачимо, що в той час коли сільськогосподарські підприємства в цілому і в розрізі галузей звизили обсяги виробництва продукції на 61,8%, рослинницької продукції – на 36,8%, тваринницької – на 81,2%, господарства населення в цілому на 49,1% збільшили обсяги валової продукції, по рослинництву – на 147,8%, але по тваринництву скоротили – на 3,7%, (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення за період 1990-2006 років (в порівняннях цінах 2005 року: млн. грн.)[3]

Роки	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення			Відношення господарств населення до сільськогосподарських підприємств		
	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво	всього	рослинництво	тваринництво
1990	4790,6	2099,1	2691,5	1323,8	461,4	862,4	27,63	21,98	32,04
1995	2192,9	1256,9	936,0	1449,6	661,2	788,4	66,10	52,61	84,23
2000	1291,6	901,6	390,0	1605,0	743,8	861,2	124,26	82,50	220,82
2001	1806,8	1385,0	421,8	1737,3	861,2	876,1	96,15	62,18	207,71
2002	1636,5	1150,2	486,4	1668,8	744,3	924,5	101,97	64,71	190,07
2003	996,5	589,3	407,2	1478,3	715,1	763,2	148,35	121,35	187,43
2004	1493,7	1140,3	353,4	1909,5	1090,0	819,5	127,84	95,59	231,89
2005	1643,7	1221,1	422,6	1954,0	1100,7	853,3	118,88	90,14	201,92
2006	1831,1	1326,4	504,7	1973,9	1143,2	830,7	107,80	86,19	164,59
Відношення 2006 р. до 1990 р.	38,2	63,2	18,8	149,1	247,8	96,3	80,17	64,21	132,55

Кризисними виявилися для сільськогосподарських підприємств 2000 рік, коли було вироблено валової продукції всього на 1291,6 млн. грн., та 2003 рік,

коли результати виробничої діяльності підприємств були оцінені в 996,5 млн. грн.

Аналіз динаміки виробництва окремих видів рослинницької продукції показує, що сільськогосподарські підприємства значно скоротили її обсяги, крім соняшнику, обсяги якого зросли майже на 120% (табл. 2). Обсяги виробництва зернових культур зменшилися на 54,24%, картоплі – на 83,8%, овочів – на 81,81%.

Таблиця 2

Валовий збір основних сільськогосподарських культур та питома вага категорій господарств у виробництві рослинницької продукції за період 1990-2006 роки [3]

Види продукції	1990		1995		2000		2004		2005		2006		Відношення 2006 р. до 1990 р., %
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	
Сільськогосподарські підприємства													
Зернові культури	302,3	97,7	140,6	91,6	947,8	82,4	145,7	79,6	144,1	79,8	138,3	78,5	45,76
Соняшник	282,9	99,5	345,8	97,6	371,8	83,7	376,3	81,0	570,4	77,6	620,6	77,5	219,37
Картопля	17,9	8,2	4,0	2,8	2,2	0,8	1,8	0,5	2,1	0,6	2,9	0,8	16,20
Овочі	203,4	65,6	73,8	24,7	39,9	17,3	27,1	9,8	32,4	10,9	37,0	10,1	18,19
Господарства населення													
Зернові культури	70,4	2,3	129,4	8,4	202,3	17,6	379,5	20,4	365,3	20,2	378,6	21,5	537,78
Соняшник	1,3	0,5	8,5	2,4	72,4	16,3	88,1	19,0	164,3	22,4	180,6	22,5	13892,31
Картопля	199,0	91,8	139,7	97,2	289,1	99,2	367,3	99,5	326,9	99,4	363,2	99,2	182,51
Овочі	106,6	34,4	224,8	75,3	191,0	82,7	284,2	90,2	266,1	89,1	330,4	89,9	309,94

За цей же період в господарствах населення по всіх видах рослинницької продукції відбулося значне зростання: зернових – більш як в п'ять разів, соняшнику – майже в 14 разів, картоплі – майже в два рази, овочів – більше як в три рази. Відповідно збільшилась доля господарств населення в загальних обсягах

виробництва окремих видів рослинницької продукції – з 2,3% до 21,5% по зерновим культурам, від 0,5% до 22,5% по соняшнику, від 91,8% до 99,2% по картоплі, від 34,4% до 89,9% по овочах.

Проте, економічна ефективність господарств населення виявилась за 2005-2006 роки значно нижча ніж у сільськогосподарських підприємств. Так, вихід валової продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в таких підприємствах збільшився в цілому на 16,38%, в тому числі по рослинництву – на 13,49%, а по тваринництву – на 24,72%, а в господарствах населення зменшився відповідно на 9,24%, 6,68% і 12,53% (табл. 3).

Таблиця 3

Валова продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (в порівняльних цінах 2005 р.; тис. грн..) [4]

Найменування показника	2005	2006	Відношення 2006 р. до 2005 р. у %
Сільськогосподарські підприємства			
Всього	103,8	120,8	116,38
у тому числі			
рослинництво	77,1	87,5	113,49
тваринництво	26,7	33,3	124,72
Господарства населення			
Всього	345,3	313,4	90,76
у тому числі			
рослинництво	194,5	181,5	93,32
тваринництво	150,8	131,9	87,47

Реструктуризація аграрного сектору економіки призвела до появи в Україні фермерських господарств. Кількість їх з 1995 по 2006 роки зросла з 1695 до 2508 одиниць, тобто на 48,0%, а потім потроху стала зменшуватись і в 2006 році становила 2328 одиниць, тобто на 7,2% менше ніж у 2005 році. Між тим, площі сільськогосподарських угідь та ріллі безупинно зростали з 53,8 тис. га та

50,5 тис. га відповідно у 1995 році до 279,9 га та 271,7 тис. га у 2006 році. Зменшення кількості фермерських господарств та зростання площі земельних угідь в їх використанні сприяло збільшенню середнього розміру відповідних угідь з 31,8 га та 29,8 га у 1995 році до 121,0 га та 116,7 га у 2006 році в розрахунку на одне господарство.

Фермерські господарства вносять вагомий внесок у виробництво сільськогосподарської продукції.

Починаючи з 1995 року, їх частка у виробництві окремих видів рослинницької продукції значно зростає (табл. 4).

Таблиця 4

Валовий збір основних сільськогосподарських культур та питома вага фермерських господарств у виробництві рослинницької продукції за період 1995-2006 роки [4]

Види продукції	1995		2000		2001		2003		2005		2006		Відношення 2006 р. до 1995 р., %
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	
Зернові культури	21,9	1,6	68,6	7,2	240,0	11,9	62,1	13,0	230,0	16,0	262,6	18,2	в 12 р.
Цукрові буряки (факричні)	2,3	2,4	1,1	4,2	1,7	5,9	5,1	19,3	4,6	19,1	11,1	26,1	482,6
Соняшник	11,0	3,3	42,9	11,5	32,3	13,1	64,1	15,5	111,2	19,5	131,6	21,2	в 12 р.
Картопля	0,14	3,6	0,23	10,5	0,34	11,7	0,37	22,8	0,25	12,0	0,27	9,4	192,9
Овочі	2,61	0,9	3,34	8,4	6,25	15,2	9,95	24,4	9,14	28,2	110,1	29,9	в 42 р.
Плоди та ягоди	-	=	0,03	0,3	0,05	0,4	0,35	1,7	0,23	1,6	0,04	1,6	-

Як бачимо, обсяги рослинницької продукції зросли суттєво. Особливо по вирощуванню овочів – в 42 рази. В 12 разів збільшилось виробництво зерна і соняшнику, майже в п'ять разів – виробництво цукрових буряків і майже вдвічі – картоплі.

Прибуток в цілому по сільськогосподарських підприємствах склав у 2006 році 157509,2 тис. грн., з них 58094,0 тис. грн. – прибуток фермерських господарств, тобто 36,9%. Рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств становила в звітному році 13,1%, в той час коли в фермерських господарствах –

29,8%, тобто більша майже вдвічі.

Така ситуація склалась внаслідок тих переваг, що притаманні малим підприємствам, а саме: «1) гнучкість та мобільність в управлінні та організації виробництва; 2) повніше використання робочої сили та устаткування, менший рівень запасів; 3) раціональна організаційна структура підприємства; 4) швидка адаптація до кон'юнктури ринку, місцевих умов, запитів споживачів, оперативне оновлення асортименту продукції; 5) можливість швидкого впровадження нових ідей, проектів, створення нових зразків продукції; 6) невисокі експлуатаційні витрати; 7) відносно невеликий капітал для створення підприємства; 8) зменшення витрат виробництва за рахунок вузької спеціалізації, економії на управлінських витратах; 9) значна роль у створенні робочих місць; 10) істотне значення у формуванні робочого класу; 11) створення конкурентного середовища; 12) формування підприємництва як фактора соціально-економічного процесу.» [5]

Проте, як зазначає Дем'яненко М.Я., малим підприємствам притаманні і негативні риси: «1) нижча продуктивність праці, ніж на великих підприємствах; 2) неспроможність впроваджувати важливі капіталомісткі досягнення науки і техніки у виробництво; 3) вища інтенсивність праці за рахунок використання сімейної праці і тривалішого робочого дня; 4) економія на умовах праці, техніці безпеки; 5) обмеженіша можливість підвищувати кваліфікація працівників; 6) значні труднощі з фінансуванням, одержанням кредитів та ін.; 7) відсутність профспілок і обмеженість управління виробництвом; 8) обмежена можливість впровадження найпрогресивніших форм і методів організації виробництва.» [5]

Щоби вирішувати частину проблем, з якими стикаються малі підприємства в аграрній сфері виробництва, необхідно створювати безприбуткові обслуговуючі кооперативи з матеріально-технічного обслуговування товаровиробників, постачальницько-збутові для найвигіднішої реалізації продукції, кредитні спілки, фінансові ресурси яких дозволять вчасно оновлювати технічні засоби виробництва та вирішувати інші невідкладні завдання господарів малих підприємств

смств [6].

Висновки. В сучасних умовах підприємства малих форм господарювання роблять значний внесок в формування продовольчих запасів стратегічно важливих видів продукції, забезпечують населення картоплею та овочевою продукцією. Проте, в подальшому умови господарювання для таких підприємств ускладняться внаслідок надзвичайно мінливої державної економічної політики, відсутності дешевих кредитних ресурсів, безвідповідального відношення до товаровиробників зернотрейдерів та інших перекупників сільськогосподарської продукції. Світовий досвід підказує вихід з такого становища – об'єднання в безприбуткові обслуговуючі кооперативи або входження до великих корпоративних структур в якості виробничого підрозділу [7].

Література:

1. Макаренко П.М. Методологічні аспекти функціонування господарств населення/ П.М.Макаренко// Економіка АПК – 2005. – № 12. – С. 8-11.
2. Статистичний щорічник Запорізької області за 2006 рік: статистичний збірник// За ред. В.П.Головешка. – Запоріжжя, 2007. – 427 с.
3. Сільське господарство Запорізької області за 1990-2006 роки: статистичний збірник// За ред. В.П.Головешка. – Запоріжжя, 2007. – 134 с.
4. Фермерські господарства Запорізької області у 2006 році: статистичний збірник// За ред. В.П.Головешка. – Запоріжжя, 2007. – 67 с.
5. Фінансовий словник-довідник/ М.Я.Дем'яненко, Ю.Я.Лузан, П.Т.Саблук, В.М.Скупий та ін.; За ред. М.Я.Дем'яненка. – К: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
6. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток особистих селянських господарств в Україні/ В.Я.Месель-Веселяк// Економіка АПК – 2005. – № 2. – С.7-15.